

A tolvajnyelv változása szókincs és szóalkotás szempontjából

Varga Kornélia

A tolvajnyelv a csoportnyelvek körébe tartozik, funkciójából adódóan pedig zsargonnak is tekinthetjük. A zsargonon ugyanis "olyan szóhasználatot értünk, amelynek a célja a zsargont beszélő egyedeknek a társadalom többi tagjától való elkülönítése". (FÁBIÁN PÁL, A szavaknak társadalmi rétegek szerinti megoszlása: A mai magyar nyelv 479).

A tolvajnyelv létrehozásának pedig pontosan az volt a célja, hogy szavai, kifejezései csak a "szakmához" tartozók számára legyenek érthetőek (i.m. 476). Ez a fajta nyelv éppen ebből a sajátosságából adódóan kényszerült arra, hogy szókincsét egyedi módon alakítsa.

HAJDÚ MIHÁLY így ír az argóról: "nem volt, s ma sem egységes nyelvi kategória a magyar nyelven belül, s minden bizonnyal nem az a többi nyelvben sem, hanem különböző nyelvi csoportok jelenségeiből absztrahálódik, s egységes kutatási anyag legföljebb a rendőrségi bűnüldözés céljából lehet". (HAJDÚ MIHÁLY, A csoportnyelvekről 20).

Ezzel szemben GRÉTSY úgy látja, hogy egyaránt "szükség van kis csoportok, jól körülhatárolt egységek vizsgálataira", de az olyan átfogó művekre is, mint például KOVALOVSKY-nak az ifjúság nyelvét feldolgozó nagy tanulmánya (GRÉTSY LÁSZLÓ, A szaknyelvek és csoportnyelvek jelentősége napjainkban: A magyar nyelv rétegződése. I, 94).

Egyetértek GRÉTSY véleményével, ugyanis úgy gondolom, hogy valóban hasznos lenne egy átfogó mű megírása ebben a témakörben is. Ennek szellemében készítettem el a dolgozat első felét, mely az egyik legkorábbi, az 1782-es tolvajnyelvi szójegyzék anyagát dolgozza fel. A dolgozat keretei azonban nem teszik lehetővé e gyakorlat kiterjesztését más források feldolgozására is, ezért a második részben egy megszokottabb módszer szerint dolgoztam: a különböző nyelvi, szóalkotási módokra hoztam fel példákat a mai magyar tolvajnyelvből a '60-as és '80-as évek gyűjtései alapján.

A tolvajnyelv vizsgálata több okból is indokolt:

- mivel ez a fajta nyelv rá van kényszerülve az állandó változásra, a megújulásra, ezáltal sajátosan

ad képet a magyar nyelv szókészletéről, a szóalkotási módokról. A vizsgálat tehát "a nyelv egésze szempontjából is fontos, hisz ezekben a szemünk előtt megy végbe a szókeletkezés, a nyelvbővülés folyamata, amelynek így minden fázisát megfigyelhetjük" (KIS TAMÁS, Bakaduma 383).

- A második ok a tolvajnyelv találékonysága, humora lehet. Bár korábban igen sokan féltették a köznyelvet az argó, a tolvajnyelv káros hatásától, manapság elmondhatjuk, hogy sok esetben bizonyos tolvajnyelvi szavak beépülése a köznyelvbe sokkal kívánatosabb volna, ha figyelembe vesszük, hogy ez a köznyelv mennyire eldurvult mára.

A tolvajnyelv történetéről

A nyelv kialakulása majdnem egyidős a "szakma" kialakulásával. Bár írásos adataink csak a XVIII. századból vannak, a tulajdonképpeni tolvajnyelvet megelőzte egy korábbi változata, melynek eszközei a kéz és a láb, a mutogatás, kopogtatás, a köhögés, a fütyülés, az éneklés, az imádság voltak. Eszköztárába tartoztak a rajzolt jelek is - például a nyíl, a kulcs, a lánc, a madár rajza. A sarló nyele az orgazda lakását, a hegedűé a ház falán azt jelezte, hogy oda érdemes betörni. A szuronyos puska vagy kard rendőrt jelzett (SZÜTS LÁSZLÓ, A mai magyar tolvajnyelv szókincsének néhány sajátosságáról: A magyar nyelv rétegződése 963).

A tolvajok találékonyságát bizonyítja, hogy a rejtjeles társalgás egy harmadik módját is kidolgozták: ez a Morse-féle jelek mintájára működő kopogtatós nyelv, melyet többnyire a börtönben használtak (SZÜTS, i.m. 963).

A tolvajnyelv forrásanyagáról

"Oláh Miklós már a XVI. század elején említi, hogy a siméendi (Arad megyei) koldusoknak külön titkos nyelvük van, amelyet mások nem értenek" (SZILÁGY FERENC, A magyar szókincs regénye 145).

Legfontosabb írásos emlékeink a kezdetektől napjainkig a következők:

- 1775 - Miskolci jegyzőkönyv
1782 - JABLONCZAY PETES JÁNOS jegyzéke
XIX. sz.
eleje - HEINLEIN ISTVÁN egri szójegyzéke
1862 - TORNYAI KÁROLY, A rablóknak, tolvajoknak...
hamis és zavaros beszédek.
1888 - BERKES KÁLMÁN, A tolvajélet ismertetése.
1900 - JENŐ SÁNDOR - VETŐ IMRE, A magyar tolvajnyelv
és szótára.
1904 - A pesti tájszólás kis szótára.
1908 - TÁBORI KORNÉL - SZÉKELY VLADIMIR, A tolvajnép
titkai.
1911 - A magyar tolvajnyelv szótára (A Budapesti
Államrendőrség szerkesztésében)
1917 - KABDATÓ OSZKÁR, Pesti jassz-szótár.
1924 - SZIRMAY ISTVÁN, A magyar tolvajnyelv szótára.
1926 - KÁLNAY GYULA - BENDES JÁNOS, A tolvajnyelv szó-
tára.
1963 - KISS KÁROLY, A mai magyar tolvajnyelv.

A tolvajnyelvvvel kapcsolatos tanulmányok közül az egyik legjelentősebb BÁRCZI GÉZA tanulmánya (BÁRCZI GÉZA, A pesti nyelv.: A magyar nyelv múltja és jelene. 237-279). Rajta kívül még sokan foglalkoztak a témával, többek között SZÚTS LÁSZLÓ, BOROS TIBORNÉ, GREGOR FERENC (SZÚTS LÁSZLÓ, i.m.; BOROS TIBORNÉ, Zsargon és magatartás.: Magyar Nyelvőr 89: 147; GREGOR FERENC, Észrevételek a magyar tolvajnyelv néhány szlovák eredetű szaváról: MNy. 68: 2).

A továbbiakban a tolvajnyelv szóalkotási módjairól, a rendszerezés lehetőségeiről lesz szó.

PAPP ISTVÁN a szóalkotási módokat a következő módon csoportosítja:

I. Külső forrásból történő alkotás

II. Belső forrásból történő alkotás

A.) jelentéstani szempontok alapján

B.) alaktani szempontok alapján

I. Alapja az alkotó kétnyelvűsége, oka: hanyagság, vagy tudatosság.

Fajtái: a.) Idegen szók átvétele, meghonosítása

b.) Nyelvjárási szavak közkeletűre tétele

c.) Régi szavak felújítása

II/A. Az anyanyelvi szókészlet körén belül maradva, a már meglévő szavak funkcionális szerkezetének meghatározott változtatása, eltolódása, azaz jelentésbeli átértékelődése útján, tehát alaktani változtatás nélkül hoz létre új szót.

Fajtái: a.) névadás

b.) névátvitel - hasonlósági

- érintkezési

c.) jelentésátvitel

II/B. A meglévő morfológiai készlet új kombinációja útján új morfológiai egységeket létesítünk, s az így előállított morfológiai szerkezeteket használjuk fel új jelentéstartalmak kifejezésére, nyelvi aktualizálására.

Fajtái: a.) szóösszetétel

b.) ikerítés

c.) szóképzés

III. Külön csoportot képeznek az ún. korcs alakulatok.

Akkor beszélünk róla, ha az előbbieken említett szóalkotási módok kereszteződnek.

- Fajtái: a.) tükörszók
b.) népetimológia
c.) szóhasadás
d.) szórészek önállósulása
e.) hangrendi átcsapás
f.) elvonás
g.) szóvegyülés
h.) szócsonkítás
i.) összerántás
j.) betűszók

(PAPP ISTVÁN, A szóalkotás problémái. 3-29).

Ez a rendszerezés természetesen a magyar nyelv egészére vonatkozik, ezért egy olyan sajátos területre, mint a tolvajnyelv, ennek a rendszernek csak bizonyos részét kell alkalmaznunk.

SZŰTS LÁSZLÓ rendszere tudatosan a jassznyelvi szóalkotási módokra épül, a következőket emeli ki:

- Szóképzés (gyakrabban előforduló képzők kiemelése) ját-szi szóképzés - gyakori az idegen képzők használata.
- Szóösszetétel (újszerű igekötők használata)
- Szórövidülés
- Szóferdítés
- Népetimológiaszerűen egy másik értelmes szóvá alakítják át a szót.
- Idegen szó írásos ejtése
- Szóelvonás
- Népetimológia
- Névátvitel a.) hasonlósági
b.) érintkezési
- tulajdonnév köznévvé válása

(SZŰTS LÁSZLÓ, Szóalkotásmódok a jassznyelvben: A magyar nyelv története és rendszere. Szerk.: IMRE SAMU és SZATHMÁRI ISTVÁN. 311-2).

Ez a rendszerezés tulajdonképpen egyes szóalkotási módok kiemelése, ebben a formában elsősorban a mai jassznyelvi csoportosításra alkalmazható. Negatívuma az is, hogy kevésbé logikus és következetes a felépítése, mint a PAPP ISTVÁNÉ.

Az egyik legjobban használható besorolást BÁRCZI GÉZA hozta létre. Ez a rendszer kifejezetten a tolvajnyelvi szókincsre épül, nagy előnye, hogy az egyes csoportokon belül igen jól láthatók a szóalkotási módok régebbi és mai példái is.

I. Idegen elemek a magyar tolvajnyelvben

II. A nem idegen nyelvből kölcsönzött elemek

A.) spontán szóalkotások

- hangutánzó v. hangfestő szavak

B.) a magyar szókincsből való átvételek

- hangalak vagy

- jelentés vagy

- mindkettő megváltozik

Az átvett magyar szavak torzulásának módjai:

- metathesis
- szóeleji mássalhangzó-torlódás előidézése
- hanghelyettesítés
- contaminatio
- népetimológia
- csonkítás
- képzés
- összetétel
- hasonlóságon alapuló névátvitel
 - a.) asszimilációs
 - b.) kombinációs
- érintkezésen alapuló névátvitel
- szintagmatikus kapcsolat alapján történő jelentésátvitel
- a köznyelvben meglevő tapadásos példák analógiájára készült metafora

(BÁRCZI GÉZA, A pesti nyelv.: A magyar nyelv múltja és jelene. 254-79).

Mivel szándékomban áll az 1782-es szójegyzék teljes szóanyagának besorolása, az előzőeket felhasználva ehhez egy "testre szabott" rendszert állítottam fel. Ebbe azokat a szóalkotási módokat vettem be, melyekre a jegyzékben legalább egy példát találtam. Felállításával az volt a célom, hogy bemutathassam a XVIII. századi tolvajnyelv

legáltalánosabb szóalkotási módjait, illetve a későbbiekben ez egy összehasonlítás alapját is képezi.

I. Jövevényszavak

- a.) Latin
- b.) Cigány
- c.) Német
- d.) Jiddis-héber
- e.) szláv
- f.) török

II. Belső keletkezésű szavak

- 1. Jelentésbeli szóalkotás
 - a.) hasonlóságon alapuló névátvitel
 - b.) érintkezésen alapuló névátvitel
 - c.) metaforikus szóalkotás
- 2. Alaki szóalkotás
 - a.) szóképzés
 - b.) népetimológia
 - c.) hangutánzás
 - d.) spontán szóteremtés
- 3. Egyéb kifejezések

A besorolás tárgyát JABLONCZAY jegyzéke képezi, melynek célja a rendőrség és bíróság munkájának megkönnyítése volt. (Nem nyelvészeti jellegű munka, ezért az egyes szavak esetében számíthatunk pontatlanságra, stb.) A mű nyomtatásban is megjelent, egymástól függetlenül hárman is kiadták: SIMAI ÖDÖN, GYÓRFFY ISTVÁN, valamint BALASSA JÓZSEF, A SZIRMAY által kiadott A magyar tolvajnyelv szótára bevezetésében (BÁRCZI GÉZA: i.m. 247). Dolgozatom ez utóbbi kiadás alapján készült.

I. A jövevényszavak

A jövevényszavak a tolvajnyelvi szókincs jelentős részét alkották és alkotják napjainkban is, ez megfelel a nemzetközi gyakorlatnak, hiszen "minden argó jellegzetes tulajdonsága, hogy igen sok kölcsönszava van" (BÁRCZI, i.m. 254).

a.) Latin eredetű jövevényszavak:

Meglétük a tolvajnyelvben azt bizonyítja, hogy a kölcsönhatás erős volt a nyelv különböző rétegei, illetve a társadalmi rétegek között. Itt mindenképpen a diáknyelv hatásával kell számolnunk.

kanafória - 'akasztófa'

postreium - 'tömlöc'

delivator - 'bitskás tolvaj'

profitórium - 'vármegye kenyere'

singula - 'k...a'

b.) Cigány eredetű jövevényszavak:

A cigányok a régmúltban bizonyos fokig titkos nyelvnek tekintették saját nyelvüket, sőt éppen ezért vigyáztak is arra, hogy az is maradjon. Ez a nyelv tehát nagyon alkalmas arra, hogy belőle szavakat kölcsönözzenek.

rúhi - 'csapás' ⇒ *megruházni* - 'verni v. csapni'

ne haduválj - 'kine kiáltás'

púczika - 'ruha'

c.) Német eredetű jövevényszavak:

Mint említettem, magyar tolvajnyelvre történő utalások már a XVI. századtól vannak. Ezért látja úgy BÁRCZI, hogy meg lett volna a lehetősége annak, hogy kifejlődjön egy túlnyomóan magyar elemekből álló argó. Ezt a XIX. század folyamán az akadályozta meg, hogy a magyar tolvajélet vidékről, a pusztáról, a vásárokról, útszéli csárdákból mindinkább a német anyanyelvű fővárosba tevődik át, ahol a német *rotwelsch* az uralkodó nyelv. (BÁRCZI, i.m. 255). Bár szójegyzékünk anyaga a fent említett korszak előttről való, ebben is találunk német elemeket.

hontírozd - 'tagadd'

czaltovaj - 'fizes'

kajzer - 'zsiványok' kis bírása

puffra innya - 'hitelbe innya' ⇒ a szó *puff*, ill. *puf*

alakban német eredetű, jelentése többek között: hitel, adósság. *Pouf* formában az olaszban és franciában is megvolt.

d.) Jiddis-héber eredetű jövevényszavak:

Bár az 1782-es szójegyzékben csak két ilyen eredetű szavunk van, a későbbiekben sokkal nagyobbra emelkedik majd számuk, elsősorban a *rotwelsch* közvetíti ezeket az elemeket a magyar tolvajnyelvbe.

czoff - 'egy forintos'

pledi - 'halagy'

e.) Szláv eredetű jövevényszavak:

komnyik - 'orgazda'

szlepitska - 'katona'

letergeng - 'köpönyeg'

kasznya - 'szoknya'

GREGOR FERENC cikkében pontosít néhány korábbi elképzelést a szláv eredetű jövevényszavainkkal kapcsolatban. *Letergeng* - 'köpönyeg': A legkorábbi alakváltozat nyomán (*veternyek* - 1775, Miskolci jegyzőkönyv) teszi fel a szó szlovák eredetét. Ezt az is alátámasztja, hogy az első adatok éppen az ország északi részéről származnak. A szó eredetije szerinte a szlovák nyelvjárási *veterník* lehet. Ennek jelentése 'szélfogó'. De a névátvitel a magyar tolvajnyelvben is megtörténhetett. Ennek feltétele az volt, hogy a meghonosítók a szlovák szó pontos jelentését tudják. GREGOR úgy látja, hogy ennek az érintkezésnek a XVIII. században az északi vidéken a feltételei adottak voltak. "Az *-ek* végződés kialakulásában közrejátszhatott a magyar *köpönyeg* analógiás hatása, amint-hogy a *letergeng*-féle változatok létrejöttét szintén *-e* szavunk - esetleg a *lebernyeg*-gel kölcsönösen- segíthette elő" (GREGOR FERENC, *Észrevételek a magyar tolvajnyelv...*, MNy. 1972., 167).

A *kasznya*, *komnyik*, és a *szlepitska* szavak szlovák eredeztetése a korábbiakban elég bizonytalan volt.⁹

A *kasznya* szót BÁRCZI a *szoknya* metatézises változatának tartja "de meglepőnek találja, hogy a magyar argóban elég ritkán és későn előforduló jelenség már 1782-ből kimutatható" (uő., i.m. 168). GREGOR szerint ez nem is magyar képződmény, hanem nyugati szláv átvétel. Forrása a

szlovák nyelvjárási *kasana* -'gyerekruha'- ez esetben a második *a* kiugratása következett volna be, de származhat a cseh népnyelvi *kasna* 'szoknya, kötény' szóból is.

A szlovák eredet mellett szól a *-nya* végződés, illetve a közvetlen szomszédság, a cseh mellett viszont az, hogy az említett szójegyzék más szavai is bizonyítják, hogy a korabeli cseh és magyar tolvajvilág kapcsolatban állt egymással. A kérdés még nincs eldöntve, de az biztos, hogy *kasznya* 'szoknya' szavunk e két nyelv valamelyikéből származik, a *kosznya* változat pedig már a magyarban keletkezett.

Komnyik szavunkat már BÁRCZI szláv eredetűnek minősítette, GREGOR ezt kiegészíti: a szó valószínűleg a cseh *kominék* 'kéményseprő' átvétele.

Ugyanez mondható el a *szlepitska* szóról is. A *slepicka* deminotívum, alapszava a *slepice* 'tyúk' szó. A pontos alaki megegyezésen kívül az eddigi esetekkel szemben pontos bizonyíték is van a cseh eredet igazolására. Szótárazva van, hogy a *slepicka* a cseh tolvajnyelvben 'katona' jelentésben áll. Hasonló névadásra példa a német argóban az, hogy az altiszt neve annak az alapján lett *Hahn* (kakas), ahogyan a kakas peckesen lépked tyúkserege előtt. A franciában a *poulet* (csirke) szó változatai 'rendőr' jelentésben állnak.

Valószínű, hogy a XIX. század második felétől adatolt magyar tolvajnyelvi *Slapic* 'huszár, katona' (TORONYAI 28; TolvSz. 62, SZIRMAY 74) is a *szlepitska* eltorzított változata.

GREGOR megállapítása szerint a magyar argót a XVIII. század második felétől adatokkal igazolható szlovák nyelvi hatás érte, ez a hatás kb. az I. világháború végéig folyamatosan tartott. Azonban a történelmi körülmények megváltozása gátat vetett az addig rendszeresnek mondható nyelvi kölcsönhatásnak. Az átvételek elsősorban a magyar és szlovák népcsoportok közvetlen érintkezése alapján történtek. A XVIII-XIX. században a szlovákon kívül néhány esetben cseh nyelvi hatás is igazolható. Mindezek a korabeli magyar alvilág kiterjedt

közép-európai kapcsolataira hívják föl a figyelmet (GREGOR FERENC, Észrevételek a magyar tolvajnyelv néhány szlovák eredetű szaváról. MNy., 1972. 160-9).

f.) Török eredetű jövevényszavak:

Balék - 'az ura vagy a férje' - valószínűleg oszmán-török eredetű, esetleg valamelyik más balkáni nyelv közvetítésével jutott el hozzánk. Ottani jelentése: *hal* > 'kifosztható áldozat' jelentésfejlődés indoklása abban áll, hogy a könnyen kifosztható, gyanútlan embert a hangot adni nem tudó, gyámoltalan halhoz lehet hasonlítani (TESZ I. 228.), esetleg: sok pénze van; vö. *halpénz* 'pikkely'. *Búga* - 'ökör' - török eredet lehetséges ennél a szónál is.

II. Belső szóteremtéssel létrehozott szavak a magyar tolvajnyelvben:

Az argó, "egy olyan különleges nyelv, melynek grammatikai rendszere csaknem teljesen azonos a köznyelvével" (BÁRCZI i.m. 239.). A köznyelvtől való eltérést a szókincs különbözősége jelenti. A szavakat a jelentés, vagy az alak elváltoztatása teszi titkossá. A jelentés módosítása során gyakran meglepően ötletes, szellemes eredmény születik, valóságos játék a nyelvvel (BALASSA JÓZSEF, Előszó Szirmay József szótárához. 11).

1/a.) tárgyképek hasonlóságán alapuló névátvitel

Két különálló jelenség, illetve az ezeknek megfelelő tudati képek között hasonlóságot, egyezést, gyakran egyenesen azonosságot észlelünk (PAPP ISTVÁN, A szóalkotás problémái 15).

- *tisztartó* - 'második főzsivány'
- *kígyó* - 'tűsző' (-főleg övön lévő erszény)
- *koporsó* - 'láda'
- *olvasó* - 'bilincs'
- *szőrös* - 'bunda'

- *fejes* - 'tiszt úr' (A testrészek neveinek tárgyakra és más fogalmakra való átvitele igen gyakori más nyelvekben is, például az angol *head* jelentése többek között: 'személy, ember, igazgató, főnök' (TESZ I. 862)).

- *kútya* - 'hajdú' (összefüggésben áll a *kopó* szavunkkal, melynek egyik jelentése szintén hasonló - 'poroszló, fogdmeg'. A *kopó* szó a *kap* igéből alakult ki, melynek eredeti jelentése 'elkapó, megfogó, megragadó'. Mivel a *kopó* jellegzetesen vadászkutya, így lett névátvitellel magából a *kutya* szóból is 'hajdú' (TESZ II. 564).

- *paráz* - 'erszény nélküli pénz a zsebben'

Eredeztetése a szláv eredetű *parázna* szóból lehetséges. Ennek ottani jelentései: 'üres, tartalmatlan, sivár, pusztá, valamitől mentes'. Az erszény nélküli pénz hasonló az eredeti szó magyar átvételéhez - *parázna* 'feslett nő' - mindkettő meg van fosztva "öltözékétől" (TESZ III. 103). Ha a feltételezés helyes, itt még szóróvidítésről is beszélhetünk.

- *piarista* - 'pulyka' - elsősorban tréfán, tréfás hasonlóságon alapuló névátvitel. Hasonló alakok a köznyelvben is voltak, például *pápista varjú*, *kálvinista szentség* - ('boroskulacs') *kálvinista varjú* stb. (TESZ III. 92, 182).

1/b.) Érintkezésen alapuló névátvitel - Egy jelenség nevét átviesszük egy olyan másik jelenségre, amely az előbbivel egyszerre, vagy közvetlenül utána szokott fellépni tapasztalatunkban (PAPP ISTVÁN, i.m. 16).

- *gyertyázz* - 'vigyázz'

- *gyertya ég* - 'vigyáznak'

- *jordán* - 'zsidó'

- *fasík* - 'tél'

- *pozdorja* - 'gyólts vászon' szláv eredetű szó, jelentése ott: len-, kenderhulladék. A névátvitel alapja nyilván a len, illetve a kender képzete (TESZ III. 270).

1/c.) A köznyelvben meglévő tapadásos példák mintájára készült metafora:

- *kaparó* - 'tyúk'
- *csátsogó* - 'kutya'
- *füles* - 'ló'
- *szúrhordó* - 'kondás'
- *minden napi* - 'kenyér'
- *lobogó* - 'keszkenő'
- *füstölő* - 'pipa'
- *szúszogó* - 'disznó'
- *rút ember* - 'hóhér'
- *ördög* - 'lakat'
- *fel tévő* - 'kalap'
- *fel rántó* - 'csizma'
- *lábba való* - 'nadrág'
- *sógor fel rántó* - 'stibli'
- *sógor lábba való* - 'plundra'
- *rikkantó* - 'katsa'

- *sógor* - 'német' (Ez a szó az osztrákokkal való sok évszázados állami kapcsolatokra, a közös uralkodóházra, stb. utal. A 'rokon, atyafi' jelentésből kialakulva (TESZ III. 567)).

2/a.) Szóképzés - Ekkoriban még igen ritka szóalkotási mód.

- *vágvány* - 'bitska vagy penacillus'

- *kuxi* (e. *kuksi*) - 'vásár' A szó a *kukucskál* alakból származik, a *kuksi* változat tréfás játszói képzés. Feltehető, hogy kapcsolatban áll a *kukkant*-tal és annak rokonságával. *Kuksi* = 'vásár' jelentését a vásár látványosság jellege magyarázhatja (TESZ II. 661).

- *kúr* - 'zseb' ~ *kúrozni* - 'zsebből lopni'

Lehet, hogy itt a *kúr* főnév főnévi igenévvé való képzéséről lehet szó. De a *kúrozni* alakot származtathatjuk a *kurkász* alakból, melynek jelentése: 'keresgél, kutat, fürkészt'. Ebbe a szócsaládba tartoznak a *kutat*, *fürkészt*, *turkál* szavak is. Ezeknek egy feltett alapszava a *kur* alak (TESZ II. 679).

- *topánka* - 'bor, pályinka' ~ *topánkosodni* - 'részegekedni'

- *rúhi* - 'csapás' ~ *rúhizni* - 'csapni, verni'

Ezekben az esetekben is főnévből főnévi igenevet képeztek.

2/b.) Népetimológia - véletlenszerű, játékos vagy tudatos elferdítés eredménye (BÁRCZI, i.m. 264). ide tartoznak a hasonló hangzású, de eltérő jelentésű szavak alakjainak egymással való felcserélései is (BÁRCZI, i.m. 269).

- *czoff* - 'forint' (eredeti jelentése 'arany')

- *rajzolni* - 'lopni' (cigány *raj* 'tolvaj' szóból)

- *rúhi, rúhizni* - 'verés, verni' (cigány eredetű szó, jelentése 'bot, husáng, dorong') Ennek népetimológiás változata az 'elver' jelentésű 'megruházt' (TESZ III. 462).

- *topánka* - '*pályinka*' - (Bár ezt az alakot a TESZ névátvitelnek minősíti, a 'lábbeli' jelentésű *topánka* német szó alapján. *Stiefel* - 'csizma, magas, csizma alakú ivóedény') (TESZ III. 940).

- *kapkodás* - 'kankó'

- *sógor kapkodás* - 'kaput'

2/c.) Hangutánzó szavak

- *búga* - 'ökör'

- *cseppettyű* - 'zsebbe való óra'

- *perge* - 'kotsi vagy szekér'. A *perge* hangalak jelentése ebben az esetben 'gyorsan forgó, gördülő'. A hangalak a guruló, forgó tárgyak mozgása közben keletkező hangjelenséget érzékelteti (TESZ III. 161).

- *czaffka* - 'k...a'. Hangutánzó-hangfestő eredetű szó, beletartozik a *cafat, caflat, cáfol* stb. családjába. Végződése kicsinyítő képzőnek felel meg. A 'k...a' a *cafat* szó egyik jelentés jelentésváltozatából jött létre, mely a locsos, sáros ruhaaljnak az elrongyolódott ruhaaljhoz való hasonlósága alapján jött létre (TESZ I. 406-7).

2/d.) BÁRCZI szerint spontán szóteremtéssel jött létre a

- *pagyi* - 'arany' szó

Néhány kifejezés besorolása nehézséget okozott számomra, ezért ezeket az alakokat külön csoportba tettem.

3. Egyéb kifejezések:

- *leves* - 'ezüst pénz'

- *paribó* - 'mente'

- *bánya* - 'lúd'

- *nyalazi* - 'legjobb új zsvány' > *nyalazi nyelv* - 'zsványos nyelv'

- *nagy víz* - 'sokaság a vásárban'. BÁRCZI ezt a kifejezést az *evező* - 'kéz' alapján magyarázza, mely az 1924-es SZIRMAY féle szótárban található. Abból indul ki, hogy az *evezős* - 'tolvaj' jelentés a tömegben működő tolvajok viselkedésére vezethető vissza, akiknek egyike előretolakszik két kezével háritva el evezéshez hasonló mozdulatokkal maga előtt az embereket (BÁRCZI, i.m. 276). A magyarázat egyetlen megkérdőjelezhető vonatkozása, hogy egy későbbi alakból származtat egy korábbi. Lehetséges, hogy a *nagy víz* és a 'sokaság' hasonlóan tömegekre, azok hullámzására vonatkozik, így hasonlóságon alapuló névátvitelről lenne szó.

- *koszakolni* - 'öszve szorítani a vásárt'

- *meg kaptuvátak* - 'meg fognak'

A jegyzék szavainak csoportosítása után a következőket összegezhethetjük:

A tolvajnyelv mind a külső átvételeket, mind a belső szóalkotási módokat kihasználta.

A jövevényszavak a jegyzék jelentős részét, több mint egyötödét alkotják. Legtöbb szavunk a latinból, a szláv nyelvekből és a cigányból, ezt követően a németből, a jiddis-héberből van.

Van néhány olyan szó is, mely szintén idegen eredetű, de a magyarba átkerülve más szóalkotási módon is keresztült, ezeket általában nem a jövevényszavak csoport-

jába helyeztem. Ilyenek például: a *sógor*, a *pozdorja* stb. szavaink.

A belső szóalkotási módok közül legtöbb a metafora, melyek legtöbbször a köznyelvi tapadásos példák mintájára jött létre. Ezt követi a hasonlóságon és érintkezésen alapuló névátvitel. Ezek összesen a jegyzéknek majdnem felét jelentik. Ez is bizonyítja, hogy a tolvajnyelv erősen "képi nyelv", hasonlóan a költői nyelvhez, nagy szerepe van benne a metaforának és a metonímiának. Ezek az egyik legalkalmasabb kategóriák arra is, hogy a nyelvújítók bebizonyítsák humorukat, nyelvi leleményeiket, találékonyságukat.

A szóképzés ekkoriban még nem túl gyakori szóalkotási mód, bár előrehaladva az időben egyre gyakoribbá válik majd. Jegyzékünkben általában köznyelvi tőből, ismert köznyelvi képzővel történik új jelentésű szó alkotása. A mai tolvajnyelvben az ilyen képzés ritkább, ellenben a jelentés nélküli, tisztán torzító képzők alkalmazása igen általános. Példa 1782-ből is van erre: *kuksi* szavunk.

Népetimológiával keletkezett szavaink is sok leleményről tanúskodnak, ilyenek például a *kapkodás* - 'kankó', *sógor kapkodás* - 'kaput'.

Hangutánzó szavainkról el kell mondanunk, hogy ma már talán nem is egyértelműen neveznénk ezeket hangutánzónak, mindenesetre a jelentés, a szó származásának ismerete egy-két esetben szükséges volt.

BÁRCZI a tolvajnyelv jellemzői közül a szinonimák gazdagságát emeli ki (BÁRCZI, i.m. 275).

Ez a jellemző főként az idő előrehaladtával egyre inkább igaz. KISS KÁROLY a következő példákat hozza fel tolvajnyelvi gyűjtéséből:

- *csalás*: *anzágotni, átdobni, befírolni, bepalizni, bedönteni, gurítani, kilózni, kormozni, lapátra tenni, linkelni, lódítani, malmozni, ingatni, tódítani*
- *lopás*: *bedönteni, bugázni, cupfolni, csaplizni, csórni, happolni, megcsapni, megfújni, meglovasítani, rajzolni, stuccolni, szajrézni, elemelni*

- verekedés: *bunyózni, aprítani, bruntolni, megtépni, ki-ontani, ruhát szakítani, demulálni, szalámizni, gypálni, hirigelni, kalapálni, kraválni*
- rendőr, rendőrség: *andris, durung, zсарu, szürke, zsernyák, hé, hekus, farkas, meláló, kiter, téгла, varga, híség, oberhé*
- pénz: *dohány, guba, grand, gyengi, kospa, leves, lé, rongy, steksz, stóla*
- dohányzás, cigaretta: *bagó, bláz, koporsószög, rigó, spangli, staub, szög, széna, blázolni, spanglizni*
- rászédhető, becsapható emberek, szellemi gyarlóság: *agrár, balek, bumbaj, dilinger, dilis, egon, gábor, gá-dzsó, gyagyás, hangyás, hólyag, lüke, maflinger, malvin, mesüge, mucsaji, nyista gógyi, nyista séró, óberfranci, pacer, pinka, suttyó, süsü, pésta, tahó, vaszilij, viccs*

(KISS KÁROLY, A mai magyar tolvajnyelv 20).

Ezek a példák azonban nem csak a szinonima-gazdagságot mutatják meg, hanem azt is bizonyítják, hogy a tolvajnyelv a szóalkotási módok lehetőségeinek kiaknázásában is sokat fejlődött 1872-től 1963-ig.

A továbbiakban SZŰTS LÁSZLÓ alapján szeretnék bemutatni néhány példát olyan szóalkotási módokra is, melyek korábban nem voltak túl gyakoriak a tolvajnyelvben.

SZŰTS szerint a jövevényszavak szerepe még ma is jelentős. Ezek tekintélyes hányada pedig német eredetű.

- *svári* - 'nehéz'; *angéhol* - 'megpróbál'; *sré* - 'ing'; *malér* - '10 forintos' (SZŰTS LÁSZLÓ, A mai magyar tolvajnyelv szókincsének néhány sajátosságáról: A magyar nyelv rétegződése. II. 963).

BÁRCZI is jónéhányat említ: *ziher* - 'biztos'; *svesztí* - 'nőtestvér'; *ejnstejgolni* - 'bennállani, behatolni'; *grund* - 'telek'; *klingli* - 'kilincs' stb. (BÁRCZI, i.m. 257).

A héber elemek közül is fennmaradt jónéhány.

- *ajser* - 'gazdag'; *jatt* - 'kéz, borraivaló'; *hirig* - 'verekedés'; *mísz* - 'csúnya, kellemetlen, rossz' (SZŰTS, i.m. 966).

Továbbra is vannak cigány eredetű elemeink:

máró - 'kenyér'; *basavál* - 'zenél'; *levnya* - 'nő'; *duma* - 'beszéd, fecsegés'; *dilinó* - 'bolond'; *lóvé* - 'pénz' (uő., i.m. 966).

Érdekes a szintén cigány eredetű *piál*, illetve a *kajál* bekerülése a nyelvbe. Az 'inni' jelentésű cigány *piel* mély hangú változata a *piál*, s ebből keletkezett sajátos magyar fejleményként az 'ital' jelentésű *pia*: a nyelvérzék ugyanis a szóvégi *-l*-et igeképzőnek érezte, s elvonta. *Pia* szó nem volt soha a cigányban. A *piál* egyébként egyike a legrégebb nemzetközi tolvajnyelvi szavaknak. A francia argóban már a XIII. század végén felbukkant, s Villon verseiben már előfordul (XV. század). Föltehetően a franciába is az Európa-szerte vándorló, kóborló cigányság nyelvéből került. A *kajál* az 'enni' jelentésű *kajel*, *kojel* származéka, s ettől az 'élelem, élelmiszer' jelentésű *kaja* ugyanolyan elvonással keletkezett, mint a *piál*-ból a *pia*. Sőt, a szónak van egy továbbképzett alakja is: a *kajálda* a diáknyelvben 'menza, iskolai étterem' jelentésben áll (SZILÁGYI FERENC, A magyar szókincs regénye. 147).

Szláv nyelvekből való átvételeink: *klavec* - 'fiú'; ebből fejlődött ki a *krapek* - 'férfi'; *bratyi* - 'pajtás' - ezek leggyakrabban már a bizalmas, köznapi nyelvhasználatba is átkerültek (Szűts, i.m. 966).

Nem okozhat meglepetést, hogy a latin eredetű elemek mára már kiszorultak a tolvajnyelvből, viszont helyettük más nyelvekből kölcsönöztek: az oroszból például a *gyengi* - 'pénz', *vaszilij* - 'buta', az angolból pedig a *mani* - 'pénz'; *jard* - 'rendőrség' szavakat (SZÜTS, i.m. 966).

Viszonylag modern jelenség a tolvajnyelvben a tükörszavak megjelenése. Ez egy "bizonyos magyarítási hullám" következtében alakult ki úgy, hogy az idegen elemeket szóról-szóra fordították le magyarra. Így lett a német *Englisch* fordításával az *angol* szónak 'kirakat' a jelentése, a *káposztázni* szónak pedig 'futni, menekülni', szintén a német alapján, a *Kraute* fordításából. A *sáros*

jelentése 'adós' a *hótig* héber alak magyarrá ültetéséből (BÁRCZI, i.m. 263-4).

A mai magyar tolvajnyelvnek még mindig jelentős részét (kb. egyharmadát) belső keletkezésű szavak alkotják. Ezen belül is a leggyakoribb szóalkotások: a jelentésváltozás, jelentésbővülés, illetve a tartalmi vagy külső hasonlóságon alapuló névátvitel.

barna mackó - 'ötven forintos'; *bekasztliz*, *beknasszol* - 'becsuk, bezár'; *emeletes zсарu* - 'lovasrendőr'; *ikrek* - 'járőrök'; *fagyaltos* - 'közlekedési rendőr'; *fakabát* - 'rendőr'; *kaptár* - 'börtön'; *karperec* - 'bilincs'; *nyaklánc* - 'akasztókötel'; *sikló* - 'URH-kocsi'; *sínbohóc* - 'vasutas'; *kobra* - 'szemüveges ember'; *hínárhajú* - 'hippi'.

Ezek a kifejezések is alátámasztják, de akár az 1782-es jegyzék szavai is, hogy milyen találékonyság jellemzi a tolvajnyelvet. Ez a "találékonyság" nagyban "az individuális ösztön és a túlzás igénye" révén jön létre úgy, hogy a "beszélő a dolgokat, fogalmakat a maga szempontjából fontos vagy a számára feltűnő vonásairól nevezi el. Ez általában metaforikus vagy metonímikus szóalkotással történik meg." Különösen a régebbi tolvajnyelvre érvényes, hogy nemegyszer szinte "követhetetlen asszociációk során át" (KIS TAMÁS, Bakaduma 344). Ezért lehet jogos az a vélemény, mely az effajta kifejezéseket, jelentéseket és a szépirói nyelvet közelállónak érzi (uő., i.m. 343).

Szintén inkább a modern tolvajnyelvre jellemző jelenség, amikor egy-egy szó jelentése szinonimacserével bővült: *bekajol* - 'elhisz valamit', eredetileg *megeszi*, *beveszi a gyomra* jelentette ugyanezt. Hasonlóan a *bekapja a horgot* jelentése is 'elhisz valamit'. Régi argónyelvi szó továbbképzésével alakult a *besikerál* - 'lerészegedik', a *besrenkol* - 'betör'.

Köznyelvi szó kapott új jelentést az argóban, néha tréfa, vagy rokonértelműség alapján.

bedolgozó - 'betörő, tolvaj'; *befúj* - 'beárul'; *bekúszó* - 'bemászó tolvaj'; *buszsofőr* - 'autótolvaj'

Jelentésbővülés jelentésbeli érintkezés vagy képzettársítás alapján:

bakter - 'börtönőr'; *bánya* - 'rabok munkahelye'; *diótörő* - 'fog'; *dugulás* - 'hallgatás'; *gyűszűzés* - 'zsebmetés pengével'; *kocsijátékos* - 'autótolvaj'; *leveles* - 'gyanús rab'; *tégla* - 'beépített elem, besúgó'; *pacsirta* - 'áruló, besúgó'; *szemétfogó* - 'razzia'; *varjú* - 'fegyőr'; *zongoráztat* - 'ujjlenyomatot vesz'.

Tulajdonnevek köznévvé válása

egon - 'gyengeelméjű'; *simon* - 'nincs'; *malvin* 'buta, ostoba'; *zsozsó* - 'fizetés'; *józsi* - 'nagykabát'; *dezső* - 'dollár'

Érdekesség, hogy bár ez a jelenség is viszonylag új, a XIX. század elején keletkezett egri szójegyzékben is van rá egy példa: *dorka* - 'k...a' (BÁRCZI, i.m. 249).

Van néhány tolvajnyelvi példa a játszi szóképzésre is, bár ez a szóképzési mód elsősorban a diáknyelv sajátja: *hebi* - 'hebegős, dadogós'; *maki* - 'nyugatnémet márka'; *sitiruci* - 'rabruha'; *begzi* - 'betegállomány'; *racsizik* - 'ragasztózik'; *rabó* - 'rabszállító autó'.

A mai tolvajnyelv számos szószerkezetet is létrehozott: *bonts vitorlát* - 'menj innen'; *fekvő nyolcast kapott* - 'életfogytiglanra ítélték'; *felakadt a hálón* - 'elfogták razzián'; *felültette a felhő szélére* - 'megölte' (SZÜTS, i.m. 966-7).

KISS KÁROLY példákat hoz a csonkításra, rövidülésre is:

ritkó - 'női táská, retikül'; *rikács* - 'kiabálás, veszekedés'; *hé, hekus* - 'nyomozó'; *sikít* - 'sikkant'; *szunyál, szundít* - 'alszik'; *tali* - 'találkozó'; *mó* - 'mozi'; *uszi* - 'uszoda'; *tulaj* - 'tulajdonos'

Állatnevekből kialakult főnevek:

macska, liba, tyúk, cica - 'nő'; *mókus, pók, ürge* - (idegen) 'férfi'; *medve, mackó* - 'páncélszekrény'; *tetű* - 'kellemetlen, lassú'

A személynevek sorát a következőkkel egészíti ki:

andris - 'rendőr'; *gábor, ubul* - 'hülye'; *pista* - 'szerelmes, bolond'; *vasziliij* - 'buta'; *mari* - 'nő' (lekicsinylő)

Szemléletességük miatt emeli ki a következőket:

bólogató - 'népi ülnök'; *karperec* - 'bilincs'; *hor-gászni* - 'ablakon benyúlva lopni'; *kipufogó* - 'fenék' *lepedőakrobata* - 'prostituált'

Szemléletességük miatt pedig a következőket:

anyák napja - 'fizetési napok'; *apák boltja* - 'italbolt'; *benzintyúk* - 'motoron vitt női útitárs'; *görcs* - 'kellemetlen' (KISS KÁROLY, A mai magyar tolvajnyelv 18-20).

Az előzőekben bemutatott szóalkotásbeli és kifejezésbeli gazdagság ellenére többen úgy vélik, hogy a mai tolvajnyelv szegényesebb a réginél. Szerepét is egyre többen kétségbe vonják, maguk a "szakmabeliek" is azt vallják, hogy ez már a múlté (KISS KÁROLY, i.m. 27).

De azt hiszem, egyetérthetünk azzal a véleménnyel, hogy "még napjainkban is beszélhetünk tolvajnyelvről mindaddig, amíg új szavak születnek és ezeket a szavakat a bűnöző körökben saját céljaik érdekében használják. Látnunk kell azonban azt a folyamatot, hogy sokkal kevesebb a születő argó elemek száma, mint azoké a tolvajszavaké, amelyek fokozatosan köznyelvvé válnak, vagy éppen ellenkezőleg, feledésbe mennek" (uő., i.m. 27).

Látható, hogy a tolvajnyelvi szavak, a nyelv létezésének egyik bizonyítéka a nyelvi elemeknek a köznyelvbe, vagy annak valamely rétegébe való átkerülése.

A köztudatban elsősorban a tolvaj- és a diáknyelv kapcsolata van meg. Valóban, BACHÁT LÁSZLÓ cikke alapján "Mintha csak az egész börtöni élet kiköltözött volna az iskolába!" A tolvajnyelvi szók hihetetlenül elszaporodtak benne. A szerző leírja, hogy KISS KÁROLY tolvajnyelvi szótárából a '70-es években 2-300-at ismert a diákság, a '80-as évek végén pedig már alig akadt benne olyan szó, melyet ne ismertek volna. Néhány átkerült kifejezés:

'iskola' - *börtön, fegyház, okosulda*

'kollégium' - *zárda, kolostor, kóter, gettó, koncentrációs tábor*

'tanárok' - *elnyomók, tőkésék, rabőrök, fejések*

'tanulás' - *agytankolás, szenvedés*

'felelés' - *nyögés, izzadás, rabvallatás*

'kimenőt megvonják' - *refes*

(BACHÁT LÁSZLÓ, *Az ifjúsági nyelv és változatai.*: A magyar nyelv rétegződése I. 149).

A tolvajnyelv, az argó másik hatásterülete a katonai szleng. Erre KIS TAMÁS hívta fel a figyelmet, aki szerint erre sokkal nagyobb hatása van, mint az ifjúsági nyelvre. "Ez a közvetlenebb érintkezésből adódik, hisz a hadseregben nagyon gyakran épp a börtönviselt katonák a közösség hangadói, s ráadásul a börtön és a laktanya közös vonásainak köszönhetően (bezártság, tilalmak, azonos nemű közösség stb.) a tolvajnyelv szavai könnyebben átkerülnek" (KIS TAMÁS, *Bakaduma* 362).

Néhány példa:

befacol - 'felvágja az ereit'; *benyel* - 'ellop'; *csikó* - 'derék, jó'; *sitt* - 'fogda'; *télakol, dobbant* - 'megszökik'; *hesszel, héderez, szovázik, szovel* - 'alszik, pihen'; *bemószzerol, bevamzerol* - 'beárul, spicliskedik'; *fül* - 'beépített ember'; *stukker* - 'pisztoly'; *skuló* - 'lövedék' (uö., i.m. 363).

A tolvajnyelv tehát létezik, bár a hatások egyre inkább elmosódnak közte és a diák-, valamint a szleng területei között. Mindenképp hasznos lenne a meglévő anyag teljes feldolgozása, új kutatás is. Talán megváltozna a tolvajnyelv szerepének megítélése is, mely (ezt talán sikerült bebizonyítanom) igen sok színt és humort vihetne be szürke, mindennapos nyelvhasználatunkba.

A tolvajnyelvvél kapcsolatos ismereteim rámutattak arra, hogy szükség lenne egy-egy emlék, szójegyzék, szótár anyagának teljes feldolgozására. A gyakorlat ezzel szemben az, hogy egy-egy nyelvi, nyelvészeti jelenségre példákat hoznak fel a szerzők, persze a teljesség igénye nélkül. Dolgozatomban részben szakítottam ezzel a "hagyománnyal".

Munkám szerkezetileg két fő részre tagolható, az 1782. évi JABLONCZAY PETES JÁNOS által elkészített tolvajnyelvi jegyzék szókészletének teljes elemzésére, illetve ezt követően sokkal általánosabban a mai magyar tolvajnyelv vizsgálatára.

Az első részben a szavak besorolásainak kategóriáit (a szóalkotási módok szerint) úgy állítottam össze, hogy teljesen a jegyzékre "szabott" legyen. Ehhez PAPP ISTVÁN és BÁRCZI munkáit is figyelembe vettem.

Már az 1782-es jegyzékben igen sok jövevényszót találtam (latin, cigány, német, héber és szláv eredetűeket). Részletesen a szláv eredetűeket vizsgáltam, GREGOR FERENC munkája alapján.

A belső szóalkotási módok közül rámutattam a metaforikus és metonimikus szóalkotási módok jelentőségére és szerepére. Szóalkotási mód volt még a jegyzékben a szóképzés, a spontán szóteremtés, a népetimológia és a hangutánzás.

A mai magyar tolvajnyelv vizsgálatát BÁRCZI, SZÜTS és KISS KÁROLY példái alapján végeztem.

Ráműtattam, hogy bár a metonimikus- és metaforás szóképzés, valamint a jövevényszavak aránya még mindig elég magas, a tolvajnyelv új szóalkotási módokat is használ: orosz, angol jövevényszavak, tükörszavak, szinonímacsere, rokonértelműsége alapuló jelentésváltozás, jelentésbeli érintkezés vagy képzettársítás, személynevekből és állatnevekből való főnévalkotás, csonkítás, rövidülés, szószervezetek alkotása.

A tolvajnyelvnek a diáknyelvben és a katonai szlengben való továbbélésének bizonyításával az volt a célom, hogy megmutassam: a tolvajnyelv még ma is létezik.

Melléklet

/Az 1782-es szójegyzék anyaga, BALASSA alapján/

<i>Fejes</i> - 'Tiszt úr'	<i>Lobogó</i> - 'Keszkenő'
<i>Kútya</i> - 'Hajdú'	<i>Topánka</i> - 'Bor, pályinka'
<i>Tiszttartó</i> - 'Második főzsivány'	<i>Topánkosodni</i> - 'Részegeskedni'
<i>Rikkantó</i> - 'Katsa'	<i>Füstölő</i> - 'Pipa'
<i>Sógor</i> - 'Német'	<i>Puczíka</i> - 'Ruha'
<i>Szűrhorzó</i> - 'Kondás'	<i>Jordán</i> - 'Zsidó'
<i>Pagyí</i> - 'Arany'	<i>Czaffka</i> - 'K...a'
<i>Nagy víz</i> - 'Sokaság a vásárban'	<i>Balék</i> - 'az úra v. a férje'
<i>Sivány</i> - 'Tolvaj'	<i>Koszakolni</i> - 'Öszve szorítani a vásárt'
<i>Perge</i> - 'Kotsi v. szekér'	<i>Nyalazni</i> - 'Legjobb új zshivány'
<i>Leves</i> - 'Ezüst pénz'	<i>Szúszogó</i> - 'Disznó'
<i>Komnyik</i> - 'Orgazda'	<i>Kukxi (olv. kuksi)</i> - 'Vásár'
<i>Kanafória</i> - 'Akasztófa'	<i>Czoff</i> - 'Egy forintos'
<i>Megrúházní</i> - 'Verni v. csapni'	<i>Vágvány</i> - 'Bitsak v. pénacillus'
<i>Rúhi</i> - 'Csapás'	<i>Czaltovaj</i> - 'Fizes'
<i>Hontírozd</i> - 'Tagadd'	<i>Csátsogó</i> - 'Kútya'
<i>Ne haduválj</i> - 'Kine kiáltsd'	<i>Paráz</i> - 'Erszény nélküli pénz a zsebben'
<i>Kígyó</i> - 'Tüsző'	<i>Kapkodás</i> - 'Kankó' (Szűr)
<i>Paribó</i> - 'Mente'	<i>Pozdorja</i> - 'Gyólts vászon'
<i>Gyertyázz</i> - 'Vigyázz'	<i>Csengettyű</i> - 'Zsebbe való óra'
<i>Fel tévő</i> - 'Kalap'	<i>Posterium</i> - 'Tömlöc'
<i>Fel rántó</i> - 'Csizma'	<i>Kasznya</i> - 'Szoknya'
<i>Lábra való</i> - 'Nadrág'	<i>Füles</i> - 'Ló'
<i>Rajzolni</i> - 'Lopni'	<i>Búga</i> - 'Ökör'
<i>Szőrös</i> - 'Bunda'	<i>Letergeng</i> - 'Köpenyeg'
<i>Koporsó</i> - 'Láda'	<i>Szlepitska</i> - 'Katona'
<i>Piarista</i> - 'Pulyka'	<i>Olvasó</i> - 'Bilincs'
<i>Bánya</i> - 'Lúd'	<i>Delivator</i> - 'Bitskás tolvaj'
<i>Kaparó</i> - 'Tyúk'	<i>Kajzer</i> - 'Zshiványok kis bírása'
<i>Minden napi</i> - 'Kenyér'	<i>Nyalazi nyelv</i> - 'Zshiványos nyelv'
<i>Kúr</i> - 'Zseb'	
<i>Kúrozni</i> - 'Zsebből lopni'	
<i>Ördög</i> - 'Lakat'	
<i>Fasík</i> - 'Téj'	

Profitórium - 'Vármegye ke-
nyere'

Puffra innya - 'Hitelbe innya'

Singula - 'K...a'

Pledi - 'Szalagy'

Meg kaptúvátak - 'Meg fognak'

Gyertya ég - 'Vigyáznak'

Sógor fel rántó - 'Stibli'

Sógor lábbravaló - 'Plundra'

Sógor kapkodás - 'Kaput'

Bibliográfia

- BACHÁT LÁSZLÓ, Az ifjúsági nyelv és változatai: A magyar nyelv rétegződése. Szerk. KISS JENŐ és SZŰTS LÁSZLÓ. Bp., 1988. I. 146-52.
- BAKOS JÓZSEF, Szókincs. Bp., 1958.
- BARTHA KATALIN, A magyar szóképzés. Bp., 1957.
- BÁRCZI GÉZA, A pesti nyelv: Uő., A magyar nyelv múltja és jelene. Bp., 1980. 237-80.
- BOROS TIBORNÉ, Zsargon és magatartás: MNyőr. 89: 246-72.
- FAZEKAS ISTVÁN, Jasszok, zsarolók, cafkavágók. Bp., 1991.
- GREGOR FERENC, Észrevételek a magyar tolvajnyelv néhány szlovák eredetű szaváról: MNy. 68:
- GRÉTSY LÁSZLÓ, A szaknyelvek és csoportnyelvek jelentősége napjainkban: A magyar nyelv rétegződése. Szerk. KISS JENŐ és SZŰTS LÁSZLÓ. Bp., 1988. I. 85-108.
- HAJDÚ MIHÁLY, A csoportnyelvekről. Bp., 1980.
- IMRE SAMU, SZATHMÁRI ISTVÁN (szerk.), A magyar nyelv története és rendszere. Debrecen, 1967.
- KABDEBÓ OSZKÁR, Pesti jassz-szótár. Mezőtúr, 1917.
- KISS JENŐ, SZŰTS LÁSZLÓ (szerk.), A magyar nyelv rétegződése. I-II. Bp., 1988.
- KISS KÁROLY, Mai magyar tolvajnyelv. Bp., 1963.
- KIS TAMÁS, Bakaduma. A mai magyar katonai szleng. Bp., 1992.
- KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL, Utazás a valóság körül. Bp., 1969.
- MÉSZÖLY MIKLÓS, "Nyelvünk szűzre megy?": Uő., Érintések. Bp., 1980.
- PAPP ISTVÁN, A szóalkotás problémái. Debrecen, 1963.
- RÁCZ ENDRE (szerk.), A mai magyar nyelv. II. Bp., 1991.
- SOMOGYI BÉLA, A magyar kártyanyelv szókincsé. Bp., 1990.
- SZILÁGYI FERENC, A magyar szókincs regénye. Debrecen, 1993.
- SZIRMAY ISTVÁN, A magyar tolvajnyelv szótára. Bp., 1924.
- SZŰTS LÁSZLÓ, A mai magyar tolvajnyelv szókincsének néhány sajátosságáról: A magyar nyelv rétegződése. Szerk. KISS JENŐ és SZŰTS LÁSZLÓ. Bp., 1988. II. 963-9.
- Történeti Etimológiai Szótár Bp.,

Bírálat

Varga Kornélia: *A tolvajnyelv változása szókincs és szóalkotás szempontjából*
című záródolgozatáról

Varga Kornélia igen érdekes és igen kevésbé feldolgozott területet választott dolgozata témájául. Lényegében Bárczi Géza 1929-ben megjelent tanulmánya óta senki sem vizsgálta meg a magyar tolvajnyelv történetének nyelvi oldalát. Erre a feladatra vállalkozott a szerző, és feladatát sikerült is megoldania.

A dolgozat két nagyobb részből áll. Egyrészt az első magyar tolvajnyelvi szójegyzék adatainak (ezeket mellékletben a dolgozat is tartalmazza) szókeletkezési szempontból teljes elemzését végzi el a szerző, másrészt történetiségében tekinti át a magyar argó változásait. Helyesen mutat rá, hogy a tolvajnyelv első felbukkanása óta folyamatosan létezik, és más nyelvváltozatokkal érintkezve az egész nyelvre hatással van, vagy legalábbis lehet.

A szóalkotási módokat Varga Kornélia Papp István ismert rendszerezése alapján osztályozza, kiegészítve természetesen a saját anyagában előkerülő adatoktól megkövetelt egyéb szóalkotás módokkal, elsősorban Bárczira támaszkodva.

Varga Kornélia munkája kiváló munka a maga nemében. Elemzései általában helytállóak, szakirodalom-ismerete jó, képes az olvasott szakirodalmat alkotó módon felhasználni. A dolgozat nyelvezete, kivitelezése megfelel a követelményeknek, egy-két helyesírási hiba ki nem javítása azért terheli a szerző lelkét (*szinoníma* stb.).

Összességében azonban elmondhatjuk, hogy Varga Kornélia dolgozata a záródolgozattal szemben támasztott követelményeknek teljes mértékben megfelel, ezért osztályzata: **jeles (5)**.

Debrecen, 1994. május 17.

K. T. S.
Kis Tamás